ASMENS DUOMENŲ APSAUGA IR TEISĖ Į PRIVATŲ GYVENIMĄ

Ilona Petraitytė
Vilniaus universiteto Teisės fakulteto doktorantė
Saulėtekio al. 9, I rūmai, LT-10222 Vilnius
Tel. (+370 5) 236 61 70
El. paštas: Ilona.Petraityte@tf.stud.vu.lt

Straipsnyje siekiama atskleisti Lietuvos asmens duomenų apsaugos teisinio reguliavimo pamatines idėjas, parodyti šios teisinio reguliavimo srities ryšį su prigimtine asmens teise į privatų gyvenimą (jo neliečiamumą, apsaugą), taip pat šio ryšio įtaką asmens duomenų apsaugos teisinių nuostatų sistemai, turiniui ir raidai.

The article describes personal data protection as the safeguarding of the privacy right of individuals in relation to the processing of personal data. The relation between personal data protection and right to privacy as well as the influence of this relation on the structure and the content of law on personal data protection is analyzed in the article too.

Įvadas

Lietuvoje jau antrą dešimtmetį įstatymais ir įstatymus papildančiais teisės aktais reguliuojama asmens duomenų, kuriais laikoma bet kokia su fiziniu asmeniu susijusi informacija, apsauga, tačiau teisės moksle ši teisinio reguliavimo sritis kol kas nėra tirta. Moksliniu lygmeniu nėra atskleista asmens duomenų apsaugos teisės paskirtis ir esmė, nėra analizuoti šio teisinio reguliavimo ypatumai. Lietuvos teisės mokslininkai nėra nagrinėję ir asmens duomenų apsaugos ir prigimtinės asmens teisės į privatų gyvenimą sąsajos, nors užsienio šalių mokslininkų darbuose šis ryšys yra dažnai pabrėžiamas. Minėtų klausimų analizė būtų prasminga ne tik moksliniu požiūriu, bet ir praverstų taikant asmens duomenų apsaugos teisės normas ir principus bei plėtojant teisinį šios srities reguliavimą.

Siekiant užpildyti mokslinių tyrimų nišą, straipsnyje nagrinėjama asmens duomenų apsaugos prigimtis ir sąsaja su asmens teise į privatų gyvenimą, šios sąsajos nulemtas asmens duomenų apsaugos teisinių nuostatų turinys ir jų įgyvendinimo ypatumai. Straipsnyje remiamasi Jungtinių Amerikos Valstijų mokslininkų, davusių impulsą išskirti naują savarankišką asmens teisę – teisę į privatų gyvenimą ir plėtojusių šios teisės sampratą, darbais, analizuojami tarptautiniai ir nacionaliniai teisės aktai, garantuojantys asmens teisę į privatų gyvenimą ir įtvirtinantys asmens duomenų apsaugos taisykles, taip pat nagrinėjama nacionalinių teismų praktika, tai-

kant asmens duomenų apsaugos teisines nuostatas. Tyrimas atliktas vadovaujantis sisteminiu, loginiu ir istoriniu metodais.

1. Teisės į privatų gyvenimą ir asmens duomenų apsaugos sąsaja

Teisė į privatumą (privatų gyvenimą) yra prigimtinė žmogaus teisė. Vieni iš pirmųjų išskyrė šią teisę ir nagrinėjo jos turinį S. Warren ir L. D. Brandeis. Jie straipsnyje „Teisė į privatumą“ minėtąją teisę įvardijo kaip „teisę būti paliktam vienam“ [12]. Teisės į privatumą samprata toliau buvo aktyviai plėtojama Jungtinių Amerikos Valstijų teisės mokslininkų. W. Prosser šią teisę susiejo su asmens apsauga nuo trikdančios informacijos ir iškreiptų faktų apie asmenį paviešinimo [11, p. 389]. A. Westin privatumą apibūdino kaip asmens galimybę nuspręsti, kada, kokiu būdu ir kokios apimties informacija apie jį bendraujant gali būti pateikiama kitiems [13, p. 7]. W. Parent privatumą apibūdino kaip būseną, kai kiti neturi ar nežino informacijos apie asmenį, kurios nėra viešuose įrašuose [10, p. 346]. J. De Cew privatumą apibrėžė kaip sudėtinę sampratą, apimančią informacijos apie save patį ir fizinio bei psichinio neliečiamumo kontrolę, taip pat galimybę priimti svarbius sprendimus šeimos ir gyvenimo būdo klausimais [8, p. 62].

Mokslinio pripažinimo sulaukusi asmens teisė į privatumą buvo įtvirtinta tarptautiniuose teisės aktuose. Vienas iš pirmųjų tokio pobūdžio teisės aktų yra Visuotinė žmogaus teisių deklaracija. Deklaracijos 12 straipsnyje teigiama, kad niekas neturi patirti savavališko kišimosi į jo privatumą, šeimos gyvenimą, buitį ar susirašinėjimą, kėsinimosi į jo garbę ir reputaciją, kad kiekvienas turi teisę į įstatymo apsaugą nuo tokio kišimosi arba kėsinimosi.

Kitas svarbus tarptautinis dokumentas, garantuojantis asmens privatumo apsaugą, – Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencija. Jos 8 straipsnyje numatyta, kad kiekvienas turi teisę į tai, kad būtų gerbiamas asmeninis ir jo šeimos gyvenimas, buto neliečiamybė ir susirašinėjimo slaptumas, kad valdžios pareigūnai neturi teisės kištis į naudojimąsi šia teise, išskyrus įstatymo numatytus atvejus ir kai tai būtina demokratinėje visuomenėje valstybės saugumo, viešosios tvarkos ar šalies ekonominės gerovės interesams, siekiant užkirsti kelią teisės pažeidimams ar nusikaltimams, taip pat gyventojų sveikatai ar dorovei arba kitų žmonių teisėms ir laisvėms apsaugoti. Šios garantijos turinys plačiau yra atskleidžiamas Europos žmogaus teisių teismo sprendimuose. Teismas yra pažymėjęs, kad privataus gyvenimo sąvoka apima asmenybės raidą asmens santykiuose su kitais asmenimis [16], asmens fizinį ir moralinį vientisumą [15], seksualinę orientaciją ir lytinį gyvenimą [14], informaciją apie asmenį [17] ir kita.

Kalbant apie asmens teisės į privatų gyvenimą pripažinimą Lietuvoje, pirmiausia reikėtų paminėti Lietuvos Respublikos Laikinąjį Pagrindinį Įstatymą. Šio įstatymo 35 straipsnyje buvo nustatyta, kad piliečių asmeninį gyvenimą saugo įstatymas. Lietuvos Respublikos Laikinojo Pagrindinio Įstatymo galiojimo laikotarpiu asmeninio gyvenimo apsaugai skirtas įstatymas nebuvo priimtas. Taigi, nacionalinės teisės nuostatos, reguliuojančios teisės į privatų gyvenimą apsaugą, pirmaisiais Lietuvos nepriklausomybės metais nebuvo suformuluotos, tačiau reikia paminėti, kad Lietu-

vos Respublikos Aukščiausiosios Tarybos 1991 m. kovo 12 d. nutarimu Nr. I-1136 buvo prisiimtas įsipareigojimas laikytis Visuotinės žmogaus teisių deklaracijos bei prisijungta prie Tarptautinio pilietinių ir politinių teisių pakto. Šiuose tarptautiniuose dokumentuose yra garantuojama asmens teisė į privatų gyvenimą, todėl, prisiėmus įsipareigojimus pagal šiuos dokumentus, Lietuvos gyventojams buvo pripažinta teisė į privatų gyvenimą.

Svarbus žingsnis, nacionaliniu lygmeniu užtikrinant asmens teisę į privatų gyvenimą, buvo žengtas 1992 m. spalio 25 d. referendume priėmus Lietuvos Respublikos Konstituciją (toliau – Konstitucija). Jos 22 straipsnio 1 dalyje nustatyta, kad žmogaus privatus gyvenimas neliečiamas. Minėto straipsnio 3 dalyje įtvirtinta, kad informacija apie privatų asmens gyvenimą gali būti renkama tik motyvuotu teismo sprendimu ir tik pagal įstatymą, o 4 dalyje numatyta, kad įstatymas ir teismas saugo, kad niekas nepatirtų savavališko ar neteisėto kišimosi į jo asmeninį ir šeimos gyvenimą, kėsinimosi į jo garbę ir orumą.

Kaip žinoma, Konstitucija negali būti traktuojama vien kaip eksplicitinių nuostatų visuma. Konstitucijos nuostatų vaizdinys bus neišsamus, jei nebus atsižvelgta į Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo – oficialaus Konstitucijos aiškintojo, jurisprudenciją. Atskleisdamas Konstitucijos 22 straipsnio turinį, Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas yra pažymėjęs, kad privataus gyvenimo teisinė samprata siejama su asmens būsena, kai asmuo gali tikėtis privatumo, su jo teisėtais privataus gyvenimo lūkesčiais [18]. Kaip tolygias vartodamas tiek teisės į privatumą [18], tiek teisės į privatų gyvenimą [19] sąvokas, Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas yra nurodęs, kad asmens teisė į privatumą apima asmeninį, šeimos ir namų gyvenimą, asmens fizinę ir psichinę neliečiamybę, garbę ir reputaciją, asmeninių faktų slaptumą, draudimą skelbti gautą ar surinktą konfidencialią informaciją ir kita.

Nagrinėjant tarptautiniuose ir Lietuvos teisės aktuose įtvirtintas, teismų ir teisės mokslo plėtojamas teisės į privatų gyvenimą sampratas matyti, kad sudedamąja teisės į privatų gyvenimą dalimi yra laikoma informacija apie asmenį ir šios informacijos apsauga. Informaciją apie fizinį asmenį (vardas, pavardė, gyvenamoji vieta, išsilavinimas, narystė vienoje ar kitoje organizacijoje, įsitikinimai ir pan.) įprasta vadinti asmens duomenimis. Taigi asmens duomenys yra vienas iš asmens privataus gyvenimo elementų, o su šių duomenų rinkimu ir naudojimu susijusi veikla turi mažesnę ar didesnę įtaką asmens privačiam gyvenimui. Garantuojant asmens teisę į privatų gyvenimą, kartu garantuojama ir jo asmens duomenų apsauga, o kita vertus – užtikrinant asmens duomenų apsaugą yra saugomas ir asmens privatus gyvenimas.

Siekiant sureguliuoti asmens duomenų tvarkymą, o kartu užtikrinti šių duomenų apsaugą, buvo priimtas Lietuvos Respublikos asmens duomenų teisinės apsaugos įstatymas (toliau – Asmens duomenų teisinės apsaugos įstatymas). Pažymėtina, kad šio įstatymo nuostatos daugiausia yra suformuluotos perkeliant į mūsų nacionalinę teisę 1995 m. spalio 24 d. Europos Parlamento ir Tarybos direktyvą 95/46/EB dėl asmenų apsaugos tvarkant asmens duomenis ir dėl laisvo tokių duomenų judėjimo. Direktyva buvo priimta, viena vertus, siekiant užtikrinti laisvą asmens

duomenų judėjimą tarp Europos Sąjungos šalių, kita vertus, siekiant garantuoti, kad asmens duomenys būtų tvarkomi gerbiant žmogaus teises ir laisves, ypač privatumo teisę.

Kaip matyti, asmens duomenų teisinė apsauga yra neatsiejama nuo asmens teisės į privatų gyvenimą. Ši sąsaja lemia du svarbius asmens duomenų apsaugos teisinio reguliavimo aspektus (reikalavimus). Pirma, asmens duomenų apsaugos teisinės nuostatos formuluojamos teisės į privatų gyvenimą garantijos pagrindu ir pagal turinį yra skirtos užsitikrinti asmens privatumą. Antra, asmens duomenų apsaugos teisinis reguliavimas gali būti tik tokios apimties, kiek tai yra reikalinga asmens informaciniam privatumui apsaugoti.

Ypač svarbu, kad antrąjį asmens duomenų apsaugos teisinio reguliavimo reikalavimą tinkamai suvoktų ir įsisąmonintų teisėkūros subjektai. Asmens duomenų apsaugos ir teisės į privatų gyvenimą sąsaja lemia, kad negali būti asmens duomenų apsaugos teisinio reguliavimo nuostatų, kuriomis būtų siekiama kitų nei asmens privatumo užtikrinimo tikslų. Tačiau mėginimų į asmens duomenų teisinės apsaugos sistemą įterpti „svetimkūnių“ kartkarčiais pasitaiko. Antai, yra siūloma Asmens duomenų teisinės apsaugos įstatymą papildyti nuostatomis, reguliuojančiomis asmens kreditingumo reitingo nustatymo ir naudojimo tvarką. Suprantama, kad asmens kreditingumo reitingui nustatyti naudojama itin daug ir įvairių asmens duomenų, jį nustatant sukuriamas naujas asmens duomuo – pats kreditingumo reitingas, galintis sukelti didelių padarinių asmeniui. Tačiau svarbu neužmiršti, kad, nustatant ir naudojant kreditingumo reitingą siekiama ne užtikrinti asmens teisės į privatų gyvenimą, o kitų tikslų – apsaugoti asmeniui finansines ar kitas paslaugas ketinančių suteikti subjektų interesus. Žinodami asmens kreditingumo reitingą, minėti subjektai turėtų galimybę įvertinti asmens finansines galimybes ir atsisakyti su asmeniu sudaryti sandorius, kurių asmuo finansiškai nebūtų pajėgus įvykdyti. Taigi kreditingumo reitingas nėra skirtas asmens teisės į privatų gyvenimą apsaugai, todėl šio reitingo nustatymo ir naudojimo tvarka negalėtų būti reguliuojama asmens duomenų apsaugos teisės nuostatomis.

Kalbant apie asmens teisių įgyvendinimo būdus reikia pažymėti, kad jie nėra vienodi. Vienos teisės yra įgyvendinamos paties teisės subjekto veiksmais (pavyzdžiui, teisė turėti įsitikinimus ir juos skleisti, rinkimų teisė). Tokio pobūdžio teisės yra laikomos aktyviomis teisėmis. Kitos teisės yra įgyvendinamos ne teisės subjekto, o kitų asmenų veikla. Šiais atvejais teisės subjektas teturi teisę reikalauti, kad kiti asmenys elgtųsi tam tikru būdu (pavyzdžiui, taip įgyvendinama teisė į gyvybę, teisė į socialinę apsaugą ir kt.). Šios teisės yra vadinamos pasyviomis teisėmis.

Teisė į privatų gyvenimą yra pasyvi teisė. Asmuo savo paties elgesiu negali įgyvendinti šios teisės. Asmens elgesys gali nebent turėti įtakos teisės į privatų gyvenimą, tiksliau – paties privataus gyvenimo, turinio apimčiai. Skelbdamas asmeninę informaciją socialinių tinklų svetainėse, banko sąskaitos ataskaitas išmesdamas tiesiog į šiukšliadėžę ir panašiu elgesiu asmuo siaurina ar sukuria potencialias galimybes susiaurėti jo valdomos informacijos apie jį patį apimčiai, kartu siaurindamas ir savo privataus gyvenimo ribas. Kalbė-

ti apie privataus gyvenimo ribų plėtimą, deja, vargiai įmanoma, nes privatumas yra tam tikro pobūdžio duotybė ir ją tegalima išsaugoti. Žinoma, laikui bėgant paskleista asmeninė informacija visuomenės yra užmirštama, tačiau tokiu būdu privatumo ribos plečiasi (grįžta į ankstesnę padėtį) labai nežymiai ir visada išlieka grėsmė, kad užmirštoji informacija gali būti vėl prisiminta ir pakartotinai paskleista.

Taigi teisė į privatų gyvenimą įgyvendinama ne paties teisės subjekto, o kitų asmenų elgesiu. Šis elgesys dažniausiai būna pasyvus, pasireiškia asmenų susilaikymu nuo tam tikrų veiksmų – nesibraunant į asmens būstą, nesukeliant asmeniui fizinio skausmo, neviešinant asmeniui nemalonios informacijos ir pan. Toks teisės į privatų gyvenimą įgyvendinimo būdas lemia, kad ši teisė yra traktuojama kaip negatyvi teisė, tai yra teisė, kuriai įgyvendinti nėra reikalinga aktyvi kitų subjektų veikla. Kitos asmens teisės, vadinamos pozityviosiomis teisėmis, įgyvendinamos kitiems subjektams atliekant veiksmus, kurie paprastai susiję su tam tikrų vertybių (materialių objektų ar paslaugų) suteikimu teisės subjektui. Kaip pozityviosios teisės pavyzdys galėtų būti paminėta asmens teisė į sveikatos apsaugą, kuriai įgyvendinti reikia sukurti sveikatos priežiūros sistemą ir organizuoti jos funkcionavimą.

Kaip matyti, įgyvendinant teisę į privatų gyvenimą, asmuo iš kitų subjektų neįgyja jokių materialių ar nematerialių vertybių, jam nėra suteikiamos kokios nors paslaugos. Kiti subjektai, gerbdami asmens teisę į privatų gyvenimą, tiesiog privalo susilaikyti nuo šią teisę galinčių pažeisti veiksmų.

Teisės į privatų gyvenimą įgyvendinimo pobūdis lemia ir šiai teisei ginti informacijos srityje sukurtos teisinio reguliavimo subsistemos – asmens duomenų apsaugos teisės turinį. Kadangi asmens teisė į privatų gyvenimą įgyvendinama asmenims susilaikant nuo šią teisę galinčių pažeisti veiksmų, vienas iš asmens duomenų apsaugos teisės uždavinių yra nustatyti standartus, kuriuos atitinkantis elgesys būtų laikomas nepažeidžiančiu asmens privatumo.

Kita vertus, reikia nepamiršti, kad savo esme asmens duomenų apsauga yra asmens teisės (teisės į privatų gyvenimą) informacijos srityje apsaugos mechanizmas. Ar naudotis jam priklausančia teise, jeigu naudotis, tai kokiu būdu ir kokia apimtimi, sprendžia pats teisės subjektas. Tik pats asmuo gali nuspręsti ir dėl naudojimosi teise į privatų gyvenimą. Taigi tik nuo asmens valios priklauso, kokia apimtimi ir kokiu būdu bus įgyvendinama ši teisė. Kartu tik pats asmuo gali įvertinti, ar kitų subjektų elgesys nepažeidžia jo privataus gyvenimo, ir pasirinkti, ar reaguoti į nederamą elgesį, o jeigu reaguoti, – tai kokiu būdu. Šis aspektas matomas ir asmens duomenų apsaugos teisės turinyje: dauguma asmens duomenų apsaugos teisinių nuostatų skirta asmeniui ir priemonėms, kuriomis asmuo gali sužinoti apie subjektų veiklą, susijusią su jo asmens duomenų tvarkymu, ir reaguoti į nederantį, jo privatumą pažeidžiantį šių subjektų elgesį.

2. Asmens duomenų apsauga – teisės į privatų gyvenimą apsaugos ir gynybos instrumentų sistema

Kaip minėta, asmens duomenų apsaugos teisę sudaro dvi grupės teisinių nuostatų:

vienos jų skirtos nustatyti asmens teisę į privatų gyvenimą gerbiančio elgesio, tvarkant asmens duomenis, standartus, kitos – įtvirtinti priemones, kuriomis gali pasinaudoti asmuo, siekdamas apsaugoti ar apginti savo teisę į privatų gyvenimą, kiek tai susiję su jo asmens duomenų tvarkymu.

Teisinių nuostatų, įtvirtinančių tinkamo asmens duomenų tvarkymo standartus, nėra daug ir jos yra gana abstrakčios. Asmens duomenų teisinės apsaugos įstatyme numatyta, kad asmens duomenys turi būti renkami apibrėžtais ir teisėtais tikslais; tvarkomi tiksliai, sąžiningai ir teisėtai; kad asmens duomenys turi būti tapatūs, tinkami ir tik tokios apimties, kuri būtina jiems rinkti ir toliau tvarkyti, ir saugomi tokia forma, kad duomenų subjektų tapatybę būtų galima nustatyti ne ilgiau, negu to reikia tiems tikslams, dėl kurių šie duomenys buvo surinkti ir tvarkomi. Tokios abstrakčios asmens duomenims tvarkyti keliamų reikalavimų formuluotės leidžia apimti platų su asmens duomenų tvarkymu susijusių veiksmų spektrą, neatsižvelgiant į asmens duomenų tvarkymo būdą (automatizuotas ar neautomatizuotas), duomenims tvarkyti naudojamas technologijas. Be to, tokios formuluotės sudaro plačias galimybes asmeniui vertinti, ar kitų subjektų elgesys, tvarkant jo asmens duomenis, nepažeidžia jo teisės į privatų gyvenimą.

Ganėtinai abstraktus tinkamo asmens duomenų tvarkymo standartų formulavimo būdas laikytinas asmens duomenų apsaugos teisės specifika, kurią itin svarbu suvokti šios srities teisines nuostatas taikantiems subjektams. Tačiau jiems ne visada pavyksta įžvelgti šį teisinio reguliavimo ypatumą ir tinkamai pritaikyti asmens duomenų apsaugos teisės normas ir principus. Antai Mažeikių rajono apylinkės teismas 2005 m. balandžio 28 d. nutarime administracinio teisės pažeidimo byloje nurodė, kad Asmens duomenų teisinės apsaugos įstatyme nėra nustatyta tvarka, kaip turi būti tvarkomi duomenys apie asmens turtinę padėtį ir jo skolas, ir padarė išvadą, kad antstolė, išsiųsdama atvirlaiškį su nurodytu skolininko vardu, pavarde, adresu, skolos dydžiu ir jos sumokėjimo tvarka, negali būti laikoma pažeidusia Asmens duomenų teisinės apsaugos įstatymo reikalavimų. Kaip matyti, teismas, Asmens duomenų teisinės apsaugos įstatyme neradęs nuostatų, tiesiogiai skirtų reguliuoti su asmens turtine padėtimi susijusios informacijos tvarkymą, padarė išvadą, kad tokiai informacijai tvarkyti apskritai nėra taikomi asmens duomenų apsaugos reikalavimai. Šią Mažeikių rajono apylinkės teismo klaidą ištaisė Lietuvos vyriausiasis administracinis teismas ir įvertino antstolės veiksmų atitiktį bendriesiems asmens duomenų teisinės apsaugos reikalavimams [20].

Antroji asmens duomenų apsaugos teisinių nuostatų grupė nustato priemones, kurioms asmuo gali sužinoti, kokie subjektai ir kokią informaciją apie jį tvarko, ir reaguoti į asmens požiūriu teisės aktų reikalavimų neatitinkantį minėtos informacijos tvarkymą. Šios nuostatos sudaro daugumą asmens duomenų apsaugos teisinio reguliavimo nuostatų.

Aptariamą asmens duomenų apsaugos teisinių nuostatų grupę sąlygiškai būtų galima suskirstyti į du pogrupius. Vienam iš jų priklausytų teisinės nuostatos, reglamentuojančios asmens teisę gauti informaciją apie jo asmens duomenų tvarkymą, kitam būtų priskirtinos nuostatos, numatančios

asmens reagavimo į netinkamą jo asmens duomenų tvarkymą būdus.

Kalbant apie pirmojo pogrupio nuostatas paminėtina, kad Asmens duomenų teisinės apsaugos įstatyme yra įtvirtinta asmens teisė žinoti apie jo asmens duomenų tvarkymą ir teisė susipažinti su savo asmens duomenimis bei kaip jie yra tvarkomi. Užtikrinant asmens teisę žinoti apie jo asmens duomenų tvarkymą, įstatyme nustatyta pareiga subjektams, prieš pradedant rinkti ar kitokiu būdu tvarkyti asmens duomenis, apie tai pranešti asmeniui, kurio duomenys bus tvarkomi. Antrąja teise asmeniui garantuojama galimybė kreiptis į bet kurį subjektą su prašymu suteikti informaciją, ar šis tvarko su juo susijusią informaciją, o jeigu tvarko, – prašyti nurodyti, kokia tai informacija ir kokiais tikslias yra tvarkoma, iš kokių šaltinių ji surinkta, kam buvo ir yra teikiama. Tiek teisė žinoti apie asmens duomenų tvarkymą, tiek teisė susipažinti su savo asmens duomenimis ir jų tvarkymu įpareigoja informaciją apie asmenį tvarkančius subjektus elgtis sąžiningai ir nenuslėpti turint tam tikros informacijos ir naudojimosi ja fakto, o asmenims sudaro sąlygas turėti informaciją, leidžiančią įvertinti, kiek yra gerbiamas jų privatus gyvenimas, kitiems subjektams tvarkant jų asmens duomenis.

Siekiant apsaugoti asmens teisę į privatų gyvenimą, nepakanka žinoti, kas ir kokiu būdu ir kokia apimtimi tvarko informaciją apie asmenį. Turi būti sudarytos galimybės asmeniui reaguoti į netinkamą su juo susijusios informacijos tvarkymą. Tokia galimybė asmeniui yra numatyta ir įtvirtinta asmens teisė nesutikti, kad būtų tvarkomi jo asmens duomenys, taip pat teisė reikalauti ištaisyti, sunaikinti jo asmens duomenis arba sustabdyti šių duomenų tvarkymą. Šios teisės yra nustatytos antrąjį asmens duomenų apsaugos teisinių nuostatų pogrupį sudarančiomis teisės nuostatomis.

Viena iš priemonių, kuriomis asmuo gali reaguoti į netinkamą jo asmens duomenų tvarkymą, yra asmens teisė prieštarauti, kad būtų tvarkomi jo asmens duomenys. Pasinaudoti šia teise asmuo gali, kai mano, kad pats informacijos apie jį rinkimas ar naudojimas pažeidžia privatų jo gyvenimą. Tačiau teisė nesutikti su duomenų tvarkymu nėra absoliuti. Asmuo negali reikalauti, kad nebūtų tvarkoma informacija, kuri reikalinga sutarčiai su juo sudaryti ar vykdyti, taip pat informacija, kuria privalomai tvarkyti yra numatyta įstatymuose. Visais kitais atvejais asmuo gali pareikšti nesutinkantis, kad būtų tvarkoma su juo susijusi informacija.

Asmuo prieštaravimą dėl jo duomenų tvarkymo turi motyvuoti (išskyrus tuos atvejus, kai su juo susijusi informacija tvarkoma tiesioginės rinkodaros tikslais), o asmens duomenis tvarkantys subjektai privalo šių duomenų tvarkymą nutraukti, jeigu asmens prieštaravimas yra pagrįstas. Kilus nesutarimų tarp asmens ir informaciją apie šį asmenį tvarkančio subjekto dėl galimumo tvarkyti atitinkamą informaciją, ginčas turėtų būti sprendžiamas teisme.

Kaip minėta, kiek kitokia tvarka pareiškiamas prieštaravimas dėl asmens duomenų tvarkymo tiesioginės rinkodaros tikslais. Šiuo atveju pakanka, jog asmuo netgi nemotyvuodamas pareikštų nesutinkantis, kad jo asmens duomenys būtų tvarkomi, ir tai bus privalomas vykdyti nurodymas informaciją tvarkančiam subjektui nutraukti minėtų duomenų tvarkymą.

Atkreiptinas dėmesys, kad asmens teisė prieštarauti dėl jo asmens duomenų tvarkymo nėra ribojama sąlyga, kad toks asmens duomenų tvarkymas prieštarautų teisės aktams. Taigi asmuo gali pareikšti prieštaravimą netgi dėl Asmens duomenų teisinės apsaugos įstatymo reikalavimus, kurie, kaip buvo minėta, yra gana abstraktūs, formaliai atitinkančio informacijos tvarkymo. Tokia asmens teisė gali būti paaiškinta asmens duomenų apsaugos prigimtimi. Kaip minėta, asmens duomenų apsauga yra teisės į privatų gyvenimą informacijos srityje užtikrinimo mechanizmas, kuris yra skirtas ir kuriuo naudojasi išimtinai pats asmuo. Asmens duomenų apsaugos sistemoje asmuo yra centrinė figūra ir sprendžia, kokiomis asmens duomenų apsaugos priemonėmis ir kuriais atvejais pasinaudoti. Atitinkamiems subjektams (duomenų valdytojams) gali atrodyti, kad jų veikla, tvarkant tam tikrą informaciją apie asmenį, nepažeidžia šio asmens privataus gyvenimo, tačiau paties asmens nuomonė šiuo klausimu gali būti kitokia. Asmuo gali manyti, kad kiti subjektai per daug kišasi į jo privatų gyvenimą. Todėl Asmens duomenų teisinės apsaugos įstatymu asmeniui suteikiama teisė pareikšti savo nuomonę dėl galimybės tam tikriems subjektams tvarkyti tam tikrus jo asmens duomenis, o duomenis apie jį tvarkantiems subjektams – pareiga asmens pareikštą nuomonę įvertinti ir esant pagrįstam asmens prieštaravimui atsisakyti tolesnio tam tikrų duomenų tvarkymo. Asmeniui ir informaciją apie jį tvarkančiam subjektui nepavykus sutarti, ginčą turėtų spręsti teismas.

Asmuo prieštaravimą dėl jo asmens duomenų tvarkymo pareiškia tais atvejais, kai nesutinka, kad jo duomenys apskritai būtų tvarkomi. Asmuo, nesutinkąs su tvarkomos apie jį informacijos turiniu, manantis, kad tvarkomi jo asmens duomenys yra neteisingi, neišsamūs ar netikslūs, turi teisę kreiptis į jo duomenis tvarkantį subjektą ir prašyti šiuos duomenis ištaisyti arba sustabdyti tolesnį jų tvarkymą. Taip pat asmuo gali prašyti sunaikinti tvarkomus jo asmens duomenis, jeigu mano, kad šie duomenys buvo neteisėtai ar nesąžiningai surinkti ar naudojami. Gavęs asmens prašymą ištaisyti, sunaikinti šio asmens duomenis ar sustabdyti duomenų tvarkymą, asmens duomenis tvarkantis subjektas privalo deramai prašymą įvertinti ir esant pagrindui atlikti prašomus veiksmus.

Kaip matyti, daugelis asmens duomenų apsaugos teisinių nuostatų yra skirtos asmeniui, informaciją apie kurį renka ir naudoja kiti subjektai. Tokia asmens duomenų apsaugos teisinio reguliavimo specifika gali būti paaiškinta ne kartą straipsnyje minėta asmens duomenų apsaugos paskirtimi – suteikti asmeniui įrankius, kuriais būtų užtikrinama jo teisė į privatų gyvenimą informacijos srityje. Asmuo, būdamas centrine asmens duomenų apsaugos figūra, savo nuožiūra sprendžia, kokiomis duomenų apsaugos priemonėmis ir kada pasinaudoti. Šios priemonės negali būti pradėtos taikyti kitų subjektų iniciatyva. Taip pat ir Valstybinė duomenų apsaugos inspekcija, kuriai pavesta prižiūrėti ir kontroliuoti, kaip vykdomas Asmens duomenų teisinės apsaugos įstatymas, veikia kaip valstybės politikos asmens duomenų apsaugos srityje įgyvendintoja. Inspekcija negali savo iniciatyva imtis pavienių asmenų interesų gynybos. Ji tėra įgaliota Asmens duomenų teisinės apsaugos įstatymo numatytais būdais padėti asmeniui jo paties prašymu

apginti jo teisę į privatų gyvenimą informacijos srityje.

Asmens duomenų apsaugos teisės esmė ir jos nuostatų orientavimas į asmenį ne visada yra tinkamai suvokiamas. Antai Vilniaus apygardos administracinis teismas ir Lietuvos vyriausiasis administracinis teismas nagrinėjo administracinę bylą [21], kurioje pareiškėjas UAB „Kapitalo valda“ prašė įpareigoti atsakovą Valstybinę duomenų apsaugos inspekciją išnagrinėti pareiškėjo atsakovui pateiktą skundą dėl antstolio Z. Z. veiksmų. Antstolis buvo paviešinęs UAB „Kapitalo valda“ steigėjų, akcininkų ir vadovų asmens duomenis, be kita ko, asmens kodą ir gyvenamąją vietą. Valstybinė duomenų apsaugos inspekcija atsisakė nagrinėti UAB „Kapitalo valda“ pateiktą skundą, motyvuodama, kad skundui išnagrinėti reikalinga medžiaga yra vykdomojoje byloje, o pastaroji yra pridėta prie Klaipėdos miesto apylinkės teisme nagrinėjamos civilinės bylos. Inspekcija pažymėjo, kad pagal Asmens duomenų teisinės apsaugos įstatymą ji nėra įgaliota kontroliuoti asmens duomenų tvarkymo teismuose, todėl negali iš teismų išreikalauti reikiamos skundui nagrinėti medžiagos. Vilniaus apygardos administracinis teismas UAB „Kapitalo valda“ skundą patenkino ir įpareigojo Valstybinę duomenų apsaugos inspekciją išnagrinėti pareiškėjo pateiktą skundą, nurodydamas, kad inspekcija turėjo galimybę gauti su skundu susijusią informaciją, tačiau iki galo neišnaudojo jai įstatymo suteiktų teisių. Lietuvos vyriausiasis administracinis teismas, išnagrinėjęs Valstybinės duomenų apsaugos inspekcijos apeliacinį skundą, pirmosios instancijos teismo sprendimą paliko nepakeistą.

Vertinant teismų sprendimus pažymėtina, kad nei Valstybinė duomenų apsaugos inspekcija, nei teismai nekėlė ir neanalizavo, ar UAB „Kapitalo valda“ apskritai turėjo teisę kreiptis į Valstybinę duomenų apsaugos inspekciją dėl asmens duomenų tvarkymo pažeidimų. Kaip minėta, tik pats asmuo gali spręsti, ar kitų subjektų veikla, susijusi su jo asmens duomenų tvarkymu, atitinka šiai veiklai nustatytus reikalavimus ir nepažeidžia jo teisės į privatų gyvenimą, taip pat pasirinkti, ar reaguoti į, jo nuomone, daromus asmens duomenų tvarkymo pažeidimus, o jeigu reaguoti – tai kokiais būdais. Informacijos, kad UAB „Kapitalo valda“ steigėjai, akcininkai ar vadovai manė antstolio veiksmus esant neteisėtus ar netinkamus, teismų sprendimuose nėra pateikta. Taip pat matyti, kad UAB „Kapitalo valda“, skundu kreipdamasi į Valstybinę duomenų apsaugos inspekciją, veikė savo vardu, o ne asmenų, kurių duomenys buvo paviešinti, pavedimu. Įmonė nėra tas subjektas, kuris galėtų vietoj įmonės steigėjų, akcininkų ir vadovų inicijuoti Asmens duomenų teisinės apsaugos įstatyme numatytų asmens teisę į privatų gyvenimą užtikrinančių priemonių naudojimą, todėl Valstybinė duomenų apsaugos inspekcija, atsižvelgdama į šią aplinkybę, turėjo atsisakyti tenkinti UAB „Kapitalo valda“ skundą kaip pareikštą neturinčio reikalavimo teisės subjekto.

Asmens duomenų apsaugos, kaip asmens teisės į privatų gyvenimą informacijos srityje įgyvendinimą užtikrinančių priemonių sistemos, esmė ne visada yra tinkamai suprantama ne tik taikant asmens duomenų apsaugos teisines nuostatas, bet ir teikiant siūlymus keisti asmens duomenims tvarkyti skirtą teisinį reguliavimą.

Antai Lietuvos Respublikos Seimo narių grupė yra parengusi ir pateikusi įstatymo projektą [22], kuriame siūloma įtvirtinti duomenų subjektų viešojo intereso gynimo galimybę. Įstatymo projekte numatyta, kad gali būti kreipiamasi į teismą turint tikslą pripažinti, kad tam tikro subjekto veiksmai pažeidžia neapibrėžto asmenų skaičiaus teisėtus bendruosius interesus ir prieštarauja Asmens duomenų teisinės apsaugos įstatymui, arba siekiant uždrausti minėto pobūdžio tam tikro subjekto veiksmus.

Viešuoju interesu laikomi visuomenės ir jos grupių bendri neindividualizuoti (nepriklausantys konkretiems asmenims) socialiniai poreikiai, kuriuos lemia bendros gerovės siekiai [9, p. 18]. Asmens duomenų apsauga, kaip ne kartą minėta, skirta tenkinti aiškiai individualizuotą poreikį – asmens teisei į privatų gyvenimą informacijos srityje ginti. Kadangi viešasis interesas siejamas su neindividualizuotais poreikiais, o asmens duomenų apsauga skirta konkretaus subjekto aiškiai apibrėžto intereso apsaugai, viešasis interesas asmens duomenų apsaugos srityje negalėtų būti išskiriamas ir negalėtų būti kalbama apie tokio intereso gynimą.

Kaip matyti, kol kas nei įstatymų leidėjas, nei asmens duomenų apsaugos teisės nuostatas taikantys subjektai, įskaitant teismus, taip pat patys asmenys nėra pakankamai suvokę asmens duomenų apsaugos, kaip teisės į privatų gyvenimą informacijos srityje užtikrinimo mechanizmo, esmės. Nepakitus požiūriui į asmens duomenų apsaugą, visuomenės nariai negebės efektyviai pasinaudoti teisės aktų jiems suteiktomis asmens duomenų apsaugos teisinėmis priemonėmis, o asmens duomenų apsaugos teisinis reguliavimas negalės būti tinkamai ir sistemiškai taikomas bei plėtojamas atitinkamus įgaliojimus turinčių valstybės institucijų.

Apibendrinant galima pažymėti, kad asmens duomenų apsaugos sistema buvo pradėta formuoti siekiant apsaugoti asmens teisę į privatų gyvenimą. Asmens duomenų apsaugos orientavimas į privataus gyvenimo apsaugą lemia tiek aptariamos srities teisinio reguliavimo nuostatų turinį, tiek šių nuostatų įgyvendinimo pobūdį. Belieka patiems asmenims (duomenų subjektams), taip pat valstybės institucijoms ir įstaigoms, įskaitant teismus, naudotis asmens duomenų apsaugos teisės nuostatomis ar šias nuostatas taikyti, plėtoti, suvokiant jas teisės į privatų gyvenimą kontekste.

Išvados

1. Lietuvoje asmens duomenų apsaugos teisė yra formuojama siekiant užtikrinti prigimtinę asmens teisę į privatų gyvenimą informacijos srityje. Šis tikslas nulemia asmens duomenų apsaugos teisinio reguliavimo mastą, turinį ir raidą.
2. Prigimtinė teisė į privatų gyvenimą – pasyvi negatyvi teisė, kuri įgyvendinama ne paties teisės subjekto veiksmais, o kitiems asmenims susilaikant nuo šią teisę galinčio pažeisti elgesio. Toks teisės į privatų gyvenimą įgyvendinimo pobūdis nulemia asmens duomenų apsaugos teisinio reguliavimo turinį: juo nėra nustatomi įpareigojimai suteikti asmeniui (duomenų subjektui) materialių ar nematerialių vertybių, bet įtvirtinami privataus gyvenimo apsaugą užtikrinančio elgesio, tvarkant asmens duomenis, standartai, numatomos priemonės, leidžiančios asmeniui vertinti

kitų subjektų elgesio atitiktį nustatytiems standartams ir reaguoti į netinkamą asmens duomenų tvarkymą.

3. Asmens duomenų apsauga – individualios teisės (teisės į privatų gyvenimą) įgyvendinimo priemonių sistema, kurios centrinė figūra yra asmuo (teisės į privatų gyvenimą subjektas), galintis inicijuoti asmens duomenų apsaugos priemonių taikymą ir savo nuožiūra parinkti taikytinas priemones, jų taikymo būdą.
4. Įstatymų leidėjas, teismai dar nėra tinkamai suvokę asmens duomenų apsaugos esmę, o tai lemia, kad yra reiškiamos teisėkūros iniciatyvos, priimami sprendimai, nederantys su pamatine asmens duomenų apsaugos nuostata – orientacija į privataus gyvenimo apsaugą.

LITERATŪRA

1. Visuotinė žmogaus teisių deklaracija. *Valstybės žinios*. 2006, Nr. 68-2497.
2. Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencija [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <http://www.echr.coe.int/NR/rdonlyres/EBDFB6BB-2A0E-48D0-935F-43-AFC0A961C7/0/ LIT_CONV.pdf>
3. 1995 m. spalio 24 d. Europos Parlamento ir Tarybos direktyva 95/46/EB dėl asmenų apsaugos tvarkant asmens duomenis ir dėl laisvo tokių duomenų judėjimo. *OL specialusis leidimas*, 13 skyrius, 15 tomas, p. 355.
4. Lietuvos Respublikos Konstitucija. *Valstybės žinios*. 1992, nr. 33-1014.
5. Lietuvos Respublikos Laikinasis Pagrindinis Įstatymas. *Valstybės žinios*, 1990, nr. 9-224.
6. Lietuvos Respublikos asmens duomenų teisinės apsaugos įstatymas. *Valstybės žinios*, 1996, nr. 63-1479.
7. Lietuvos Respublikos Aukščiausiosios Tarybos 1991 m. kovo 12 d. nutarimas Nr. I-1136 „Dėl Lietuvos Respublikos prisijungimo prie Tarptautinės žmogaus teisių chartijos dokumentų“. *Valstybės žinios*, 1991, nr. 9-244.
8. De CEW, J. *In Pursuit of Privacy: Law, Ethics, and the Rise of Technology.* Ithaca, 1997.
9. KRIVKA, E. Viešojo intereso problema civilinio proceso teisėje. *Jurisprudencija*, 2007, nr. 10(100).
10. PARENT, W. Recent work on the concept of privacy. *American Philosophical Quarterly*, 1983, no. 20.
11. PROSSER, W. Privacy. *California Law Review.* 1960, no. 338.
12. WARREN, S.; ir BRANDEIS, L. D. The Right to Privacy. *Harvard Law Review*, 1890, vol. IV, no. 5.
13. WESTIN, A. *Privacy and Freedom*. New York, 1967.
14. Europos žmogaus teisių teismo 1983 m. vasario 24 d. sprendimas byloje 7525/76 *Dudgeon* v. *UK*.
15. Europos žmogaus teisių teismo 1985 m. kovo 26 d. sprendimas byloje 8978/80 *X and Y* v. *Netherlands*.
16. Europos žmogaus teisių teismo 1992 m. gruodžio 16 d. sprendimas byloje 13710/88 *Niemietz* v. *Germany*.
17. Europos žmogaus teisių teismo 2000 m. gegužės 4 d. sprendimas byloje 28341/95 *Rotaru* v. *Romania*.
18. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2000 m. gegužės 8 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos operatyvinės veiklos įstatymo 2 straipsnio 12 dalies, 7 straipsnio 2 dalies 3 punkto, 11 straipsnio 1 dalies ir Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso 198^1 straipsnio 1 bei 2 dalių atitikimo Lietuvos Respublikos Konstitucijai“. *Valstybės žinios*, 2000, nr. 39-1105.
19. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2004 m. gruodžio 29 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos organizuoto nusikalstamumo užkardymo įstatymo 3 straipsnio (2001 m. birželio 26 d. redakcija), 4 straipsnio (2001 m. birželio 26 d., 2003 m. balandžio 3 d. redakcijos), 6 straipsnio (2001 m. birželio 26 d. redakcija)

3 dalies ir 8 straipsnio (2001 m. birželio 26 d. redakcija) 1 dalies atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai. *Valstybės žinios*, 2005, nr. 1-7.
20. Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo 2005 m. rugpjūčio 17 d. nutartis adm. b. Nr. N^{5}-1237-05.
21. Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo 2008 m. birželio 9 d. nutartis adm. b. Nr. A-438-905/2008.
22. Lietuvos Respublikos asmens duomenų teisinės apsaugos įstatymo 17, 32 straipsnių papildymo ir pakeitimo bei įstatymo papildymo 31^{1} straipsniu įstatymo projektas [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id =289616&p_query=&p_tr2=>.

PERSONAL DATA PROTECTION AND THE RIGHT TO PRIVACY

Ilona Petraitytė

S u m m a r y

The article deals with the question of the nature of personal data protection. The objective of personal data protection is the safeguarding of the information privacy. This objective determines the scale as well as the content of the data protection legislation.

It is affirmed in the article that data subject is the central figure of the personal data protection. The article briefly discusses various rights of the data subject (the right of access to personal data, the right to request that personal data be updated, corrected or deleted, the right to object to the processing of personal data). The author emphasizes that data subject himself or herself decides on the ways and means of the exercising of his or her rights, that the realization of the appropriate personal data protection measures may be initiated only by data subject. The author concludes that it is possible to preserve information privacy, provided that data subject effectively exercises his or her rights.

Įteikta 2011 m. balandžio 5 d.
Priimta publikuoti 2011 m. birželio 15 d.